

Csíkány Andrea két könyve a palóc nyelvjárásokról

1. CSÍKÁNY ANDREA, A palóc nyelvjárás hat kutatópontjának lexikológiai vizsgálata különös tekintettel a hangtani és alaktani jelenségekre. Pandora Könyvek 30. kötet, Líceum Kiadó, Eger, 2012. 116 lap. – 2. KOVÁCS CSÍKÁNY ANDREA, Lexikológiai vizsgálatok palóc nyelvjárásokban. BELIANUM, Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied, Bél Mátyás Egyetem, Besztercebánya, 2013. 240 lap

A két könyv szerzője a besztercebányai Bél Mátyás Egyetem oktatója, maga is palóc származású, amit büszkén vállal. Ez utóbbi tény, valamint az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskolájában (Magyar Nyelvtudományi Doktori Program Szociolingvisztika, Dialektológia Alprogram) végzett tanulmányai motiválták abban, hogy a szlovákiai középpalóc nyelvjárásokat vizsgálja, róluk állapot- és változásleírást adjon. A két kötet ugyanazon kutatás bemutatása, a 2012-ben megjelent monográfia a vizsgált nyelvjárások hangtani és alaktani jelenségeit, míg az egy évvel később kiadott kötet a kutatópontok szókészletét mutatja be.

CSÍKÁNY ANDREA mindkét könyvében megfogalmazza, hogy mi volt a célja a 2003-ban elkezdett munkának. Az adatgyűjtés során kettős feladat elvégzését tűzte ki maga elé: egyrészt szinkrón gyűjtést folytat a kijelölt kutatópontokon, másrészt elvégzi A magyar nyelvjárások atlasza adatainak és saját gyűjtésének kontrasztív vizsgálatát (2012: 9, 2013: 6). Az anyaggyűjtés bemutatása is érzékelteti az olvasóval, hogy CSÍKÁNY ANDREA az elvégzendő feladatok közül a legfontosabbnak a gyűjtést tekintette, nem véletlen, hogy Bárczi Gézátt idézi: „Gyűjteni, gyűjteni, gyűjteni! Megragadni a pusztulót, menteni a veszendőt, feltárni a jelent, melyben a múlt és jövő ölelkezik” (2012: 17). Hatalmas adathalmazt, mintegy 600 ezer adatot gyűjtött össze. Ekkora anyag elemzése hosszú időt és sok energiát kíván, ezért a szerző a járhatóbb utat választva az adatoknak csak egy részét dolgozta fel (2012: 24, 2013: 8). Kutatópontjai kiválasztásánál a nagy elődök tapasztalatait messzemenően figyelembe vette. A nagyatlaszbeli öt kutatóponton kívül (Bolyk, Magyarhegyem, Zsip, Csáb, Gice, kiegészítve a magyarországi Ludányhalászival mint kontrollcsoporttal), új kutatópont lett három város: Losonc, Fülek, Rimaszombat, és a MNyA. már említett kutatópontjai mellett hét falu: Bussa, Vilke, Ragyolc, Síd, Medveshidegkút, Gesztete, Várgede. A felsorolt települések közül Bolyk, Csáb, Gice, Magyarhegyem, Zsip és Ludányhalászi az Új magyar nyelvjárási atlasz kutatópontjai is. Ez utóbbi tény azért is meg kell említenem, mert CSÍKÁNY ANDREA ezeken a helyeken az ÚMNyA. kérdőívének a kikérdezését is elvégezte. A terepmunka kezdetekor hamarosan kiderült, hogy az ekkora területen végzendő gyűjtéshez segítség kell. A laikus gyűjtők felkészítése sikerrel járt. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a gyűjtés során mindannyian nyelvjárásban vagy nyelvjárási beszédben kérdezték ki a kérdőívet, s ezzel el tudták nyerni a helybeliek bizalmát (2012: 20). Íme, egy szociolingvisztikai axióma igazolódása a gyakorlatban! Az adatközlők kiválasztása a szociolingvisztikai koordinátáknak megfelelően történt. Volt köztük olyan, még élő adatközlő, aki a nagyatlasz gyűjtésekor Kálmán Béla és Imre Samu kérdéseire válaszolt (2012: 23). Közéjük tartozik a bolyki Demecs Erzsébet, aki 1958 szeptemberében 19 éves fiatalasszony volt, míg CSÍKÁNY ANDREA gyűjtésekor már betöltötte a 65. életévét. Az anyaggyűjtés célzott mintavétellel történt, az adatközlők 1162 + 20 kérdésre válaszoltak. A plusz 20 kérdés BALOGH LAJOS és PELLE BÉLÁNÉ 1972-es palóc nyelvjárási kérdőívét jelenti (Palóc kutatás. Kérdőív a palóc nyelvjárási sajátságok felkutatásához.

Módszertani Közlemények 12. Eger), amellyel a szerző, dicséretes módon, kiegészítette a két nyelvatlasz kérdőívét. CSÍKÁNY ANDREA a gyűjtés során szerzett szubjektív élményeiről is beszámol, egyúttal azt is jelzi, hogy milyen problémákkal szembesült a kérdőívek kikérdezésekor. „Az adatközlők gyakran kommentálták a kérdéseket: pl. a *cékla* esetében, hogy ők bizony disznóöléskor nem szokták ezt készíteni” (2012: 21), vagy „Több adatközlő nézett »butá«-nak, amikor »azt sem tudtam«, hogy a 88-as kérdésre *alma* a válasz.” A kérdéseket kiegészítő képek sem voltak mindig egyértelműek, a megnevezendő tárgyak nagy része pedig mára már eltűnt, mint például a *szalmaszák* (2012: 23). (A kritikai megjegyzések főleg a nagyatlasz kérdéseire vonatkoznak.)

Az adatok feldolgozása és digitalizálása, az anyag rendszerezése 2010 márciusára fejeződött be. A hatalmas anyagból végül a már többször emlegetett hét kutatópont adatai lettek feldolgozva, a keleti palóc tömbhöz tartozó Gice, a középpalóc Bolyk, Magyarhegyemeg, Zsip, Ludányhalászi és a nyugati palóc Csáb anyaga. (Zárójelben szeretném megjegyezni, hogy Csáb neves szülöttje SZEDER FÁBIÁN, tanár, néprajzi író, nyelvjárás-kutató, aki először írt tanulmányt a palócokról 1819-ben A Palóczokról címmel.) A hangtani és alaktani állapotvizsgálatot tartalmazó könyvfejezet (2012: 30–99) azzal a vitatható megoldással kezdődik, hogy a mai nyelvjárási helyzet elemzése előtt a szerző részletesen bemutatja a MNyA. adatai alapján az 1950-es évek fonémarendszerét és alaktanát, ezt összeveti a saját anyagával, majd ezután tér rá a nyelvjárási változások leírására, holott az összevetés az utóbbi fejezetréssze kíváncsokra. Nyilvánvaló, hogy szempontkeveredés történt. A hangtani jelenségek bemutatása jól követhető, alapos munka (2012: 39–70). Ennek tanulmányozását rábízom az olvasókra, részletes ismertetése helyett néhány jelenséget emelek ki. A jellegzetes palóc magánhangzók, az illabiális *ā* és a labiális hosszú *ā* még megvannak a vizsgált települések magánhangzórendszerében, kivéve a magyarországi Ludányhalászit, ahol már gyakoribb a köznyelvi *a* és *ā*, főleg a fiatal adatközlőknél (2012: 36). Kevesebb szer van jelen a diftongusok, mivel használatukat a helybeliek nyelvjárásinak tartják, és igyekeznek elhagyni (2012: 101). Ezzel szemben a zárt *ē*-t nem érzik annak, meg is van a kutatópontok nyelvhasználatában. A mássalhangzók közül leginkább a *ly* meglétére voltam kíváncsi. Az adatok alapján a fonéma megvan mindhárom palóc nyelvjárási tömbben, de csak a középpalóchoz tartozó településeken általános a használata. A nyugati tömbhöz tartozó Csábon a *ly*-ezés mellett van *l*-ezés is. A keleti tömbhöz tartozó Gicén pedig ritkán jelenik meg a *ly* fonéma, a *j*-zés a gyakori, és *l*-ezés is van (2012: 38). Ami meglepő, hogy ez utóbbi kutatóponton korábban nem volt meg a *ly* (2012: 102).

Az alaktani jelenségek bemutatása (2012: 71–99) szintén alapos, részletes és jó feldolgozás. Az elemzésből az a nyelvjárási helyzet rajzolódik ki, amelyre a köznyelvi hatás ellenére a nyelvjárás alaktani jelenségeinek a megőrzése a jellemző. Természetesen eltérés van az egyes kutatópontok nyelvjárásiasága között. Érdekes, hogy a családi helyhatározóragok, a *-not*, *-nol*, *-ni* már alig használatosak, bár direkt rákérdezés után kiderült, hogy ismerik, de nem használják (2012: 90, 101).

A 2013-ban megjelent monográfiában a szerző az első 22 oldalon összefoglalja az első kötetben részletesen leírt hangtani és alaktani vizsgálatokat, szól a kutatás feladatairól, ír a palócokról, a palóc nyelvjárások általános sajátosságairól, bemutatja a kutatópontokat, s csak ezután következik a nyelvjárási szókészlet változásának a vizsgálata. A szerző szándéka ezzel nyilvánvalóan az volt, hogy a két kötet, bár ugyanazon kutatás eredményeiről szól, önállóan is kerek egész legyen. Tehát vannak azonos fejezetrészek, de nem szószerinti ismétlések. (Egyébként véleményem szerint a második kötet megírása és megszerkesztése jobban sikerült az elsőnél.) Mint az várható volt, a tájszók archaikus

rége vagy kihalt, vagy használata visszaszorult, mivel az a tárgy, amelyet megneveztek vele, mára eltűnt, ilyen pl. a *rokka* (2013: 40). Ez a nyelv természetes fejlődésének a velejárója. Ami viszont a szlovákiai nyelvjárások változását, beleértve a tájszókét, nagyban befolyásolhatja, az a köznyelvi hatás mellett megjelenő szlovák államnyelv hatása, vagyis egyszerre beszélhetünk két- és kettősnyelvűségről (2013: 136). A szókészletben jelentkező kontaktusjelenségre a szerző egyik példája a *balkón*, amely a magyar köznyelvben is megvan, *balkon* alakban, s az ÉKsz.² szerint az *erkély* kissé választékos megnevezése (84). A szlovákiai magyar anyanyelvű beszélők, köztük a palóc nyelvjárásúak a kérdéses lexémát inkább érzik a szlovákból való átvételnek, mint magyar köznyelvi eredetűnek (2013: 121). S ha már szó esett a szlovák nyelvi hatásról, érdemes megemlítenünk a korábbi átvételek közül a *pámpuská* esetét, amely általános használatú az összes kutatóponton, kivéve Ludányhalászit, ahol ma már neologizmusként a *fánk* szó használata lett általános. A többi kutatóponton a *pámpuská* mellett megjelenő neológ lexéma is szlovák átvétel, nevezetesen a *siská* és *siski* (2013: 120). Az ezzel ellentétes tendenciára jó példa a *mëggy* esete, amelyet korábban is ismertek a szlovák *visnyë* mellett, de mára az előbbi használata vált általánossá (2013: 108). A kötetben összesen 328 lexéma részletes vizsgálatát kapjuk. A szöveges elemzés mellett táblázatokban is nyomon követhetjük a tájszók kutatópontonkénti jelenlétét vagy eltűnését, a változatokat, használatuk gyakoriságát. A gondosan összeállított táblázatok sajnos nem pótolják az adatok térképlapokon való megjelenítését. Ebből a gazdag anyagból egy regionális nyelvatlasz elkészítése lenne kívánatos. Maga a szerző is ír erről a lehetőségéről (2012: 103, 2013: 24), ezért azt kívánom Csikány Andreának, hogy legyen ideje, kedve és ereje ehhez a munkához, hogy minél előbb kézbe vehessük a palóc nyelvjárások regionális nyelvatlaszát!

POSGAY ILDIKÓ

MTA Nyelvtudományi Intézet

Egy új magyar–oroszc kontrasztív nyelvten

А. П. Гуськова, Сопоставительная грамматика венгерского и русского языков

Издательство Московского университета 2012. 269 lap

ANTONYINA GUSZKOVA neve nem ismeretlen a magyar nyelvészek előtt. Az 1970-es évek második felében Budapesten élt és tanult mint az MTA aspiránsa. Kandidátusi disszertációját, mely később könyv alakban is megjelent (A társadalmi kapcsolatteremtés eszközei a mai magyar nyelvben. NytudÉrt. 106. 1981), Tompa József vezetésével írta meg. A moszkvai Lomonoszov Egyetemen évtizedek óta oktatja és kutatja a magyar nyelvet. Pályája során számos jelentős tanulmányt közölt és sokféle oktatási segédanyaggal segítette hallgatói és kollégái munkáját. Ez a most bemutatandó kötet oktatási tapasztalatainak és kutatásainak összegzése. A könyvet olvasva könnyű elképzelni alakját, ahogyan krétával a kezében újra és újra elmagyarázza a hallgatónak a magyar nyelvnek az oroszról eltérő sajátosságait.

Az orosz oktatásnak több évtizedes hagyománya van Magyarországon, és magyart is oktatnak jó néhány oroszországi egyetemen, a kontrasztív kutatásoknak ez az alapja. Magyar részről többek között DEZSŐ LÁSZLÓ, JÁSZAY LÁSZLÓ, PÁLL ERNA, PETE IST-